

Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi:**Birleşik Arap Cumhuriyeti****Kenan Şahin*****ORCID-Id:0000-0002-4269-9193****Çağla Mavruk Cavlak******ORCID-Id:0000-0003-1079-8442****Öz**

Bu çalışmada 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin "Pan-Arabizm" ideolojisi temelinde oluşturdukları ve 1961'e kadar sürdürdükleri Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) eksenindeki gelişmeler analiz edilecektir. Bu kapsamda öncelikle pan-milliyetçiliğin kavramsal olarak ele alınış biçimlerine odaklanılacak, daha sonra bu zemin üzerinden Pan-Arabizm ideolojisinin gelişimi ile birlikte BAC'ın siyasal ve ekonomik temelli başarısızlıkları tarihsel çerçevede değerlendirilecektir. Çalışmada pan-milliyetçi hareketlerin, kendi farklı iç dinamiklerini uyumlulaştırma bağlamında farklılıkları dışlaması ve çıkar çatışmaları nedeniyle uygulamaya geçirilmesinin zor olduğu, mevcut sınırları değiştirmeyi hedefleyen bir politikayı içermesi nedeniyle cari uluslararası sistemin kabul edebileceği bir yöneliş olmadığı varsayılmaktadır. Bu doğrultuda pan-milliyetçi hareketlerin iç ve dış yapısal açmazlarından ötürü BAC deneyiminin başarısız olduğu iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pan-milliyetçilik, Pan-Arabizm, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suriye, Mısır.

Gönderme Tarihi: 10/07/2018**Kabul Tarihi:10/08/2018**

*Öğretim Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, E-Posta: ksahin@dho.edu.tr

**Dr. Araştırma Görevlisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, E-Posta: cmavrukcavlak@nevsehir.edu.tr

**A Failed Pan-Nationalist Initiative:
The United Arab Republic**

Abstract

In this study, the developments on the axis of the United Arab Republic (UAR) which was formed by Egypt and Syria on the basis of the Pan-Arabism ideology in 1958 and continued until 1961, will be analyzed. In this context, first, how pan-nationalism was handled as a concept will be stressed, later on this ground Pan-Arabism's development and UAR's political and economic based failures will be evaluated in the historical framework. This study assumes that pan-nationalist movements are difficult to achieve due to conflict of interests their excluding differences in the context of harmonizing their internal dynamics. It also assumes that these movements are not accepted by the current international system due to their involving policies which aim to change present borders. Accordingly, it will be claimed that the UAR experience failed because of these internal and external predicaments of those pan-nationalist movements.

Keywords: Pan-nationalism, Pan-Arabism, United Arabic Republic, Syria, Egypt.

Received Date: 10/07/2018

Accepted Date: 10/08/2018

Неудачная Паннационалистическая Инициатива: Объединенная Арабская Республика

Резюме

Данная статья посвящена анализу событий, произошедших на фоне объявленной в 1958 году Египтом и Сирией на основе идеологии «пан-арабизма» и просуществовавшей до 1961 года Объединенной Арабской Республики (ОАР). В связи с этим, в первую очередь особое внимание уделяется видам паннационализма как научного понятия, далее рассматривается развитие на этой основе идеологии пан-арабизма, политические и экономические неудачи ОАР и их оценка в историческом контексте.

В исследовании выдвинута идея о том, что паннационалистические движения не могут быть приняты существующей мировой системой из-за их отрицания различий в рамках развития собственной непохожей внутренней динамики и столкновения интересов, а также из-за стремления данной политики изменить существующие границы. Данное исследование объясняет, что паннационалистические движения по своим внутренним и внешним структурным противоречиям делают идею ОАР неудачной.

Ключевые слова: паннационализм, пан-арабизм, Объединенная Арабская Республика, Сирия, Египет.

Получено: 10/07/2018

Принято: 10/08/2018

Giriş

Milliyetçilik, özellikle aidiyet eksenli biçimde kültürel ve siyasal olarak kitleler üzerinde belirleyici özelliğini uzun yıllardır sürdürmektedir. Bu yönüyle en az iki yüz yılı aşkın süredir ulus-inşa süreçlerinin en önemli ideolojik araçlarından biri olabilmıştır. Bütünleştirici bir ideoloji olma vasfı yanında kendi ulusunu yaratmak, kendi ulus-devletine sahip olmak isteyen etnik grupların da ideolojisi olan milliyetçilik, geniş birliktelikleri işaret eden “pan” hareketler açısından da oldukça işlevseldir. Birkaç farklı devlet sınırı içerisinde yayılmış bulunan bir topluluğun bütün mensuplarını daha geniş bir alanda bir araya getirip ortak bir çatı altında birleştirmeyi hedefleyen anlayışı yansıtan pan-milliyetçilik, milliyetçiliğin söz konusu işlevselliğini kullanmaktadır.

Her milliyetçi hareketin pan temelli bir yönelimi olduğu söylenemese de çeşitli toplulukların geliştirdikleri milliyetçi anlayışlarda pan-milliyetçi projeler oldukça fazladır. Nitekim tarih, Pan-Slavizm, Pan-Cermenizm, Pan-Afrikanizm, Pan-Türkizm gibi adlarla anılan milliyetçi ideolojiler, söylemler ile bu doğrultuda geliştirilmeye çalışılan hareket örnekleriyle doludur. Milliyetçilik ve dinin iç içe geçtiği Orta Doğu coğrafyasında gelişen modern Arap milliyetçiliğinin de bu türden yönelimleri bulunmaktadır. Arap milliyetçiliği, hem dışsal bir öge olarak Hıristiyanlık ve Musevilik dinleri karşısında, hem de aynı dinin paylaşılmasına karşın içsel öge olarak Türk, Kürt ve Fars/Acem milliyetçilikleri ile rekabet halindedir. Rekabet, Arapların çoğunlukla yaşadığı coğrafyalarda birlik olma girişimlerini tetiklerken kendi aralarında da çekişmeler farklı ittifak ilişkileri doğurmaktadır. Rekabeti ortadan kaldırıp Arap birliğinin sağlanması için gerekli olan ideoloji ise sınırlarla bölünmüş ülkelerde yaşayan ve kendilerini Arap kimliği içerisinde gören toplulukların tek bir devlet çatısı ya da daha üst bir otorite altında birleştirilmesini anlatan Pan-Arabizm'dir. 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin “Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)” adıyla kurdukları birlik bu ideolojiyi temel alarak kurulmuş; ancak üç yıllık bir süre devam ederek başarısız olmuştur.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle pan-milliyetçi hareketlerin kavramsal olarak ele alınmış biçimlerine odaklanılacak, bu türden hareketlerin doğası, uluslararası politikada görülen örnekleri üzerinden karşılaştıkları sorunlar üzerinde durulacaktır. Daha sonra bu zemin üzerinden BAC deneyimini doğuran siyasal ortam, birliğin kuruluşu, gelişimi, aktörleri ve işleyişine değinilerek, başarısızlık nedenleri irdelenecektir. Bu türden milliyetçi hareketlerin, dışsal olarak yayılcı bir politikayı içerdiğinden cari uluslararası sistemin kabul edebileceği bir yöneliş olmadığı, kendi iç dinamiklerini uyumlaştırma bağlamında farklılıkları dışlaması yanında çıkar çatışmaları nedeniyle başarılması zor bütünleşme girişimleri olarak kalacağı

anlatılacak, bu yapısal nedenlerle de BAC'ın başarısız olduğu vurgulanacaktır.

I. Pan-Milliyetçi Hareketler

1. Pan-Milliyetçi Hareketlerin Doğası

Her şeyden önce insanların kendilerine benzeyen, kendileri gibi düşünenlerle etkileşim içinde olmaya daha yatkın oldukları bilinmektedir. Bu etkileşim, coğrafi yakınlık, ortak gelenek, dil, din gibi standartlar üzerinden kurulan dayanışma hisleriyle sağlanmaktadır. Bu bağlamda milliyetçilik, özellikle *“insanların kendi benzerleriyle bütünleşme yoluyla kendilerini güçlü ve huzurlu hissetmek için tarih boyunca başvurdukları”* yöntemlerden sadece biridir.¹ Milliyetçilikle ayıramayacak olan pan-milliyetçilik ise, yine benzer özelliklere sahip grupları çeşitli ortaklıklar üzerinden birleştirici ve toparlayıcı mahiyete başvuru bir eğilimdir. Pan-milliyetçilik terimindeki Grekçe “hepsi” anlamına gelen pan kelimesi, milliyetçiliği ulus-üstü biçime genişletmek isteyen hareketleri anlatmaktadır.² Kelimenin “hepsi” karşılığı, bütünü kapsayan birimlerin bir araya getirilmesini belirtir. Buradan pan-milliyetçilik kelimesinden de bütün parçaların birleştirilmesi anlamı çıkmaktadır.

Pan-milliyetçilik kavramına ilişkin literatürde çeşitli tanımlar gelişmiştir. Örneğin Smith, pan-milliyetçiliği, *“birkaç genellikle sınırdaş devleti, paylaşılan kültürel özellikler veya bir “kültürler ailesi” temelinde tek bir kültürel ve siyasî topluluk içinde birleştiren hareketler”* olarak tanımlar.³ Diğer yandan Heywood, aynı kavramı dağılmış bir halkı yayılmacılık ya da siyasal dayanışma yoluyla birleştirmeye adanmış bir milliyetçilik türü olarak betimler.⁴ Başka bir tanıma göre de anti-sömürgeci milliyetçi fikirlerin bir parçası olarak da değerlendirilebilecek pan-milliyetçilik, ulus-devletlerin etnik, dini, coğrafi veya diğer ortak özelliklere dayanan daha yüksek bir birlikteliğe katılabileceği ya da katıldığı düşüncesidir.⁵

Tanımlardan da anlaşıldığı kadarıyla pan-milliyetçilik, benzer kimliklere ve duygulara sahip insanları daha geniş bir alanda bir araya getirme amacını gerçekleştirmeye yönelik bir ideolojidir. Aynı kökenden, kültürden ya da bölgeden insanların uyumunu teşvik ederek nihayetinde

¹ Baskın Oran, “Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir, Nasıl İncelenir?”, Birikim Dergisi, Sayı 45-46, (Ocak-Şubat 1993), s. 43.

² Louis Leo Synder, Macro-Nationalisms: A History of the Pan-Movements, Greenwood Press, Westport, 1984, s. 4.

³ Anthony D. Smith, Milli Kimlik, (Çev. Bahadır Sina Şener), 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 262.

⁴ Andrew Heywood, Politics, 4th Edition, Palgrave Macmillan, New York, 2013, s. 121.

⁵ Ian Adams, Political Ideology Today, 2nd Edition, Manchester University Press, Manchester, New York, 2001, s. 73.

aralarında siyasi bir birlik kurmayı hedefler.⁶ Bu ideoloji siyasi sınırların dışında kalan topraklarda yaşayan etnik, dilsel, dini ve kültürel bakımdan birbirine benzer toplulukları kültür ve tarih ortaklığı iddiasıyla birleştirmeyi arzulamayı içermektedir. Dolayısıyla pan-milliyetçilik, kültürel milliyetçilik temelinde ortak tarih, dil, din, ırk, mitler ve gelenekler üzerinden kurulmakta, milliyetçiliğin genişletilerek devletlerin sınırlarının ötesine geçen ve uluslararası sınırları aşan bir aidiyet hissini öngörmektedir.⁷

Pan-milliyetçi hareketlerin ilk örnekleri 19. yüzyıldan itibaren başlangıçta Avrupa'da yaşanan gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak bakıldığında Yugoslavizm'in en eski pan-milliyetçilik örneklerinden biri olduğunu söyleyen Smith, onu Pan-Cermenizm, Pan-Bulgarizm, Pan-İtalyanizm vs. gibi irredentist nitelikleri bulunan hareketlerin izlediğini dile getirir.⁸ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Slavların birlikteliklerini sağlamayı hedefleyen Pan-Slavizm ile benzer şekilde Almanların birlikteliğini hedefleyen Pan-Cermenizm bu kapsamdaki ilk örnekler olarak sayılabilir. İki büyük dünya savaşının yaşandığı 20. yüzyılda da pan-milliyetçi hareketlerin varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı takiben anti-sömürgeci tarzda başta Afrika olmak üzere Pan-Afrikanizm temelli hareketler ile Araplar arasındaki Pan-Arabizm ideolojisi kendini gösterecektir. Bugün de farklı sınırlarda yaşayan toplulukların soydaşlarıyla birleşmelerini hedefleyen pan-milliyetçi ideallerin tamamen ortadan kalktığı söylenemez.

Yukarıda sayılan pan-milliyetçilik örneklerinde görüldüğü üzere bu türden hareketler, kimi zaman birbirine benzer kimi zaman da farklı koşullarda ortaya çıkıp varlıklarını sürdürmektedirler. Pan-milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasının en önemli nedeni kuşkusuz devlet ve ulusun sınırlarının birbirleriyle örtüşmemesidir. Bir kere, kültürel gruplar savaşlar, göçler, doğal afetler gibi muhtelif nedenlerle çizilen farklı devletlerarası sınırlar içerisinde kalmaktadır. Bu durum, bir ülke içerisinde pan-milliyetçiliğin de seçenekler arasında olduğu farklı milliyetçi ideolojilerin ortaya çıkmasının zeminini oluşturur. İkinci olarak, sınırların böldüğü devletler içerisinde merkezi devlet yönetimi ile etnik grupların yaşadığı sorunlar ayrılıkçı hareketlere yol açtığından bu tür grupların da soydaşlarıyla birleşme hayalinden ötürü pan-milliyetçi ideolojilere meyelmeleri söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla siyasal örgütlenmesini tamamlamış ulusların farklı sınırlarda yaşayan soydaşlarıyla birleşme isteği yanında henüz bir devlete sahip olmayan bazı etnik grupların benzer

⁶ Jakob M. Landau, "Ethnonationalism and Pan-nationalism in Turkey and the Ex-Soviet Republics" A European Journal of International Migration and Ethnic Relations, Vol. 28, No. 2 (1995), s.75.

⁷ F.H. Burak Erdenir, Avrupa Kimliği, Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikâyesi, İstanbul, Alfa Yayınları, 2010, s. 70.

⁸ Smith, a.g.e., s. 262.

gerekçelerle ayrılma gibi hedefleri doğrultusunda pan-milliyetçi ideolojilerin ana odağında oldukları söylenebilir.

Pan-milliyetçi ideolojilerin etnik, dilsel ya da dini bir bütünlükten hangisini daha çok merkeze aldığı hareketin kapsamını ve gidişatını belirleyecek unsurların başında gelir. Ulusun üyelerinin coğrafi dağılımının farklı olması, kapsayacakları alanların değişiklik göstermesi gibi nedenler pan-milliyetçi hareketlerin birbirinden bağımsız olarak gelişmesine yol açabilmektedir. Örneğin Pan-Slavizm, Pan-Cermenizm gibi etnisite üzerinden ya da Pan-Asyanizm gibi bölgesel düzeyde kültürel bir miras ve öz üzerinden geliştirilen biçimde olabilir.⁹ Bunun yanında pan-milliyetçi hareketlerin içeriği konjonktüre göre de değişebilmektedir. Bu hareketler, Pan-Afrikanizm örneğinde olduğu gibi ırksal temelli bir dayanışma hissini, Pan-İslamizm örneğinde olduğu gibi bir dinsel birliği, Pan-Amerikanizm'de olduğu gibi yarı-kıtasal işbirliğini içerebilir.¹⁰

Pan-milliyetçiliğe ilişkin bu sınıflandırmalara karşılık bazı pan hareketlerin tek bir kategoriye indiremeyecek düzeyde karşılaştırılması da zor olan yanları bulunmaktadır. Bu kapsamda pan-milliyetçi hareketlerin özellikle uluslararası politikada güç kazanma gibi sadece bir birleştirme hareketinden farklı hedefleri olabilmektedir. Milliyetçiliğin irredentizm (*yayılmacılık*) ekseninde emperyalizm ve pan-milliyetçilikler yoluyla kendini gösterdiği bu durumlarda esas amacın uluslararası politikada güç kazanmak ya da birtakım kazanımlar elde etmek olduğu durumlar söz konusudur. Örneğin Kerestecioğlu'nun dediği gibi Panslavizm hareketiyle Rusya, Bulgarları, Çekleri, Slovakları, Polonyalıları ve Güney Slavlarını Osmanlı ve Avusturya yönetiminden bağımsızlaştırmaya çalışırken esas amacı, Avrupa'daki Rus etkisini yaymak ve güçlendirmektir. Yine ona göre Pan-Cermenizm de Almanya'nın sınırlarını Avrupa'nın Almanca konuşan tüm halkı kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunurken Slavları yok sayarak Doğu'daki Almanlara yaşam hakkının tanınmasını talep etmektedir.¹¹

Görüldüğü üzere dışa dönük ve kapsayıcı bir milliyetçilik türü olan pan-milliyetçilik, etnik, dilsel, dini ve kültürel bakımdan birbirine benzer toplulukların daha büyük ölçekli bir alanda birleştirilmesi esasına dayanmakta, uluslararası politikada farklı koşullarda ortaya çıkabilmektedir. Pan-milliyetçi hareketler, etno-kültürel olarak benzer kabul edilen milliyetçiliklerin mevcut sınırların dışına taşan biçimde daha makro bir

⁹ Pan-Slavizm, Pan-Cermenizm, Pan-Asyanizm hareketlerinin gelişimleri hakkında bkz. Hans Kohn, *Nationalism, It is Meaning and History*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar, Florida, 1965, s. 70-73.

¹⁰ Yen Le Espiritu, *Asian American Panethnicity: Binding Institutions and Identities*, Temple University Press, Philadelphia, 1992, s. 2.

¹¹ İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frenkaştayn'ın Canavarına", H. Birsen Örs (Der.), 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 338-339.

milliyetçiliğe doğru yöneltilmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Aynı zamanda bir topluluğun bağımsızlığını ve birliği sağlama yanında farklı sınırlar içerisinde kalan grupların birleştirilmesi, toparlanması hedeflerini içermektedir. Son tahlilde makro milliyetçiliği karakterize eden pan-milliyetçilik, benzerlerle bütünleşmek için ölçeğin daha fazla genişletecek bir yönelim doğrultusunda aynı kültür dairesi içerisinde bulunduğunu düşünen toplulukların tek bir çatı altında birleştirilmesi hayalini gerçekleştirmeye çalışanların ideolojisidir.

2. Pan-Milliyetçi Hareketlerin Başarı Koşulları

Milliyetçilik, birçok alanda işlevsel bir ideoloji olmasına karşın gerçekte oldukça zor biçimde tasarlanan kurgunun olguya uydurulması ile türdeş bir topluluğun yaratılması süreçleri bağlamında başarısızlık ve olumsuzluklara da açıktır.¹² Kuşkusuz, bu anlamda bir milliyetçi hareketin başarı şansını belirleyen önemli göstergelerden biri, bu ideolojinin kitleleri etkileyebilme kabiliyetinin olmasıdır. Toplumun her alanda homojenliğe yaklaşan düzeyde milliyetçilik aracılığıyla ortaklaştırılmasının, milliyetçilikle kurgulananın olguya aktarılması, ulus-inşa süreçlerinde başarının göreceli olarak ne derece sağlanabildiğini de göstermektedir. Kuşkusuz daha geniş birliktelikleri içeren pan-milliyetçi hareketlerin başarısını da belirleyecek en önemli koşulun başında, kitleleri birleştirme amacı doğrultusunda onları mobilize edebilme kabiliyetinin olup olmadığı gelmektedir. Kapsayıcı bir çatı altında belirli özellikleri paylaşan bir topluluğu bir araya getirmeyi sağlayabilmek için de bu ideoloji doğrultusunda bir yönlendirmeye ihtiyaç vardır.

¹² Milliyetçilik bazı düşünürlerce insancıl, iyi, liberal olarak nitelenirken bazılarında da totaliter, kötü, entegral, jakoben veya irredentist olarak sunulurlar. Turgay Uzun, "Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme", Doğu Batı, Sayı 23 (Mayıs-Haziran-Temmuz 2003), s. 140. Her milliyetçiliğin kendine özgü yönleri olmakla birlikte milliyetçilik, kimilerine göre toplumsal birlikteliğin kapısını açan bir anahtar, kimilerine göre ise ayrışmanın nedeni olan gelişmelerin müsebbibi bir ideolojidir. Milliyetçiliğin özellikle duygusal boyutta birlik ve beraberliği sağladığına dair inançlar onun birleştirici mahiyette "iyi" bir ideoloji olduğu argümanının öne sürülmesine yol açar. Buna karşılık milliyetçiliğin baskıcı ve asimile edici yönleri onun bir nefret üreten "kötü" bir ideoloji olduğu savını öne çıkarır. Milliyetçiliğin "iyi" ya da "kötü" olduğuna dair ayrımların tutarsızlıklarına ilişkin eleştirel bir çalışma için bkz. Umut Özkırımlı, "Türk Milliyetçiliğinin 'Etnisiteyle' İmtihani: Bir Utangaç Aşk Hikâyesi", E. Fuat Keyman (Der.), Türkiye'nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 79-95. Milliyetçiliğin ayrıştırıcı olabileceği varsayımıyla entelektüel anlamda eleştirilere maruz kalması onun bizatihi varlığının sınırlarına ilişkin göreceli başarısının önemini azaltmaz. Milliyetçiliğin modern bir ideoloji olmasına karşın kendi mevcudiyetini, sanki hep varmış, ezeli bir oluşmuş gibi göstermesi açık bir başarıdır.

Milliyetçiliğin daha geniş ölçekte farklı sınırlarda yaşayan grupları kapsayacak biçimde başarılı olabilmesi, öncelikle etnik ya da ulusal grubun kendi iç bütünlüğünü sağlamasını gerektirmektedir. Bu kapsamda pan-milliyetçi hareketlerin belirsizliği ortadan kaldırması gereken en temel sorunu, bireylerin aidiyetleri ile bunları kolektif üst kimlikleri arasındaki uzlaşımın nasıl sağlanacağı hakkındadır. İçerdeki farklılıkları asimilasyon, baskı ve zorla sindirmeye çalışan yönetimlerin temel amacı, onları belirlenen ulusal kimlik içinde eritmektir. Buna karşı farklı gruplardan oluşan direnç de bir tür karşı milliyetçilik tepkisi oluşturabilmektedir. Dolayısıyla bunlar arasında bir uyum yaratılamadığı müddetçe ulusal bütünleşmenin sağlıklı temellere oturabilmesi olanaklı değildir. Sağlıklı temellere oturmayan ulusal bütünleşmelerinin bölücü, ayırıcı, parçalayıcı yönde milliyetçilik eksenli etnik ve dinsel sorunlar ortaya çıkarması muhtemeldir.

Pan hareketlerin varsayımlarından biri egemen devletlerinin sınırlarının bir yanılısıma olduğu ve bu yanılısamanın tek bir ulusun mevcudiyetini gizlediği anlayıştır. Bu bağlamda çizilen sınırlar geçici olduğu gibi devletlerin egemenliği de yapaydır. Pan-milliyetçi formun gerçekleşmesi sağlansa bile ulusun tekliği ve türdeşliği gibi milliyetçiliğin genel prensiplerini sürdürmeye devam edeceği görülmektedir. Diğer yandan diaspora grupları da pan-milliyetçi hareketlerin gelişmesini sağlayacak bir potansiyele sahiptirler. Anavatan olarak adlandırılan yerden uzaklaşmak zorunda kalan ve uzakta yaşatılan kültürel her türden değeri taşımayı sürdüren grupları tanımlayan diasporalar, ulusun üyelerinin yeniden bir araya gelebilmesi için faaliyetlerde bulunabilmektedirler.

Başarı koşulunu belirleyecek bir diğer unsur, pan-milliyetçi hareketlerin uluslararası sistemde yaratabileceği olası değişimler karşısında diğer aktörlerin bu duruma bakış açısıdır. Bu çerçevede pan-milliyetçi hareketlerin uluslararası ilişkilerdeki kurulu düzen üzerindeki etkileri onların başarı şansını belirlemektedir. Revizyonlar karşısında uluslararası topluluğun temel yaklaşımı, egemen devletlerin ülkelerinin bütünlüğünün sürdürülmesinden yanadır. Sınırların değişmesi kolayca kabul edilmemekte, devletlerin egemenliği ve toprak bütünlüğü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda uygulamada uluslararası toplulukça kendi kaderini tayin hakkının sınırlandırılması ülke bütünlükleri ile uluslararası istikrarın gözetilmesiyle ilgilidir.¹³ Bununla birlikte reelpolitik açıdan kendi çıkarlarına uygun düştüğü durumlarda bazı etnik hareketler desteklenebilmekte, ancak yine de bunlar bu çıkarlarla sınırlı olduğundan belli bir aşamaya kadar devam edebilmektedir.¹⁴ Yine de pan-milliyetçi hareketlerin mevcut ulus-

¹³ Ali L. Karaosmanoğlu, “Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi”, Doğu Batı, Sayı 24, (Ağustos-Eylül-Ekim 2003), s. 147.

¹⁴ Bu kapsamda ayrılıkçı hareketlere yönelik dış müdahaleler hakkında bkz. Alexis Heraclides, “Secessionist Minorities and External Involvement”, International Organization, Vol. 44, No. 3 (1990), s. 341–378.

devletlerin ve ulusların yerlerini üst devlet ve uluslara bırakacağı iddiasını yayılmacı bir yöntemle başarılabilmesinin uluslararası ilişkilerdeki güç dengesi mekanizmalarına rağmen pek mümkün görünmemektedir.¹⁵

Görüldüğü üzere pan-milliyetçi ideallerin ulus-devletlerin kendileri açısından bölünmeye ve dağılmaya yol açabilecek bir varoluşsal tehdit olarak görülmesi pan-milliyetçi hareketlerin başarı şanslarını azaltmaktadır. Nihayetinde bu yönde tarihteki birçok girişimin başarısız olması pan-milliyetçi projelerin gerçekleşme ihtimali zayıf bir hayal olarak görülmesi sonucuna doğru götürmektedir. Bunun da yukarıda gördüğümüz gibi içsel en önemli nedeni, aidiyetler bağlamında homojen bir ulusal topluluğun olmaması ve bunun kurulabilmesinin zorluğudur. Dışsal en önemli nedeniyse uluslararası topluluğun yayılmacı hareketlere karşı olumsuz tutumudur.

II. Pan-Arabizm İdeolojisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti

1. Arap Milliyetçiliği ve Birlik Hareketleri

Araplar, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'daki gelişmelere paralel biçimde milliyetçilikten etkilenmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Müslüman ve Hristiyan Araplar, ulusal bilinçlerini oluşturmalarına ve siyasal bir hareket başlatmalarına yol açacak zemini bu yüzyıldan itibaren tedricen elde etmeye başlamıştır. İngiliz ve Fransız yönetimlerinin etkinliklerini artırmaya çalıştığı Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde Osmanlıcılık ile ayrılıkçı Arap milliyetçiliği rekabet içerisindeydi. Hristiyan Arapların çoğu bağımsızlığın sağlanmasından yanayken; Müslüman Arapların bir bölümü İmparatorluğun bütünlüğünü savunarak, sadece yaşadıkları yerlerde Arap dili, kültürü ve kimliği temelinde kültürel hakların tanınmasını talep etmektedir.¹⁶ Buna karşılık bazı Osmanlı Arap aydınlar da Birinci Dünya Savaşı sırasında İmparatorluğun bütünlüğünün korunması anlayışından uzaklaşacaklardır. Bu aydınlar savaş sonrasında biraz da alternatifsizlikten dolayı Arapların bağımsız bir yönetime geçmesi fikrine yakınlaşmışlardır.¹⁷

Bağımsızlık konusunda yaşanan karşıtlıklar ile yaşanan mücadele, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Arapların yoğun yaşadığı topraklarda tarih, gelenek, Arapça ve İslam vurgularıyla kültürel yönü ağır basan bir milliyetçiliğin gelişmesine ve bu milliyetçiliğin 20. yüzyılda İngiltere ve

¹⁵ Erol Kurubaş, "Pan-Kürdist Hayaller ve Gerçekler", Stratejik Analiz, Cilt 8, (Aralık 2007), s. 70.

¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki Arap hareketleri için bkz. Ömer Kürçüoğlu, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi 1908-1918, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

¹⁷ C. Ernest Dawn, "The Formation of Pan-Arab Ideology in the Interwar Years", International Journal of Middle East Studies, Vol. 20, No.1 (February 1988), s. 80.

Fransa yönetimlerine karşı siyasal niteliğini kazanmasını sağlamıştır.¹⁸ Buna karşılık uluslararası konjonktür, Birinci Dünya Savaşı sırasında Arapların siyasal bağımsızlıklarını elde etmelerine yetecek düzeyde etkili olamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben İngiliz ve Fransızların manda yönetimlerinde yaşamaya başlayan Araplar, bağımsızlıklarını elde etmeleri için bir süre daha bekleyeceklerdir. İki dünya savaşı arasında farklı Arap milliyetçiliği anlayışlarına dair fikirsel birikimler oluşurken Arap kimliğini öne çıkaran birlik hareketlerine yönelik daha somut eylemsel adımlar görüldüğü üzere İkinci Dünya Savaşı'nı takiben gelişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Mısır ve Irak üzerinde İngilizlerin; Suriye'de ise Fransızların etkisinin ortadan kalkmasıyla Araplar aralarındaki dayanışmayı arttıracak birlikler kurma olanağı elde etmiştir.¹⁹ Bunun yanında 1948 yılında kurulan İsrail ile onun Batılı destekçilerine karşı bir güç birliği ihtiyacı hasıl olurken İsrail'in bölgede elde ettiği konum Arapları birbirine yakınlatacaktır. Diğer taraftan 1955 yılında ABD'nin Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunu etkisizleştirmek amacıyla İngiltere, Pakistan, Türkiye, İran ve Irak arasında kurulmasını sağladığı Bağdat Paktı, özellikle Suriye'de Arap milliyetçiliği taraftarlarını etkileyecektir. Ayrıca İsrail'in 28 Şubat 1955'te Gazze Şeridini işgal etmesi, Araplar arasındaki birlik ve ittifak hareketlerinin gerekliliğini pekiştirmiştir. Mısır ve Suriye'nin BAC adı verilen ortak bir yapı kurma düşünceleri böyle bir ortamda gündeme gelmiştir. Buna karşılık aynı yıl içerisinde Irak ve Ürdün arasında BAC'a rakip olarak kurulan Arap Federasyonu, Irak'ta Hâşimî hanedanlığının yönetimine son verecek askerî darbe sonrası dağılacaktır.

Arapların birlik hareketlerinin temelinde de Arap milliyetçiliği ekseninde gelişen fikirsel birikimin yönlendirici etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Lübnanlı edebiyatçılar Corci Zeydan ve Emîr Şekîp Arslan, Osmanlı sonrasında Arap birliği fikrinin hayata geçmesi için çalışan isimlerdir. 20. yüzyıldaki Pan-Arabizm düşüncesinin olgunlaşmasında önemli bir yeri olan Sâti' al-Husri de laik Arap milliyetçiliğine kaynaklık eden anlayışları ortaya koyar. Sâti' al-Husri İslam'da toplumsal birlik kavramını ifade etmek için kullanılan "ümme" kavramını daha laik bir anlayışla Herder, Fichte gibi 19. yüzyıl Alman düşünürlerden feyz alarak yeniden tanımlar.²⁰ Bu yeni tanıma göre, ümme, dil, tarih ve kültür bağlarıyla birbirine bağlanmış insan topluluğu anlamına gelmektedir.²¹

¹⁸ Recep Boztemur, "Irak Milliyetçiliği, Toplumsal Bütünleşmede Ordunun Rolü ve Devletin Meşruluk Temelleri", Doğu Batı, Sayı 39 (Kasım, Aralık, Ocak 2006), s. 60.

¹⁹ Bu doğrultuda ilk olarak Mart 1944'te "Arap Devletleri Birliği" kurulacaktır. Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Yemen arasında 22 Mart 1944 tarihinde imzalandığı kısaca Arap Birliği (Arab League) olarak da bilinen bu örgütlenme, Araplar arasında işbirliğini geliştirmek başta olmak üzere ortak politik anlayışlar geliştirmeyi hedeflemekteydi.

²⁰ Irak'taki faaliyetleri başta olmak üzere Arap milliyetçiliğinin derinlik kazanmasında al-Husri'nin önemini vurgulayan Dawisha, her ne kadar onu milliyetçilik uğruna bazı tarihsel gerçeklikleri değiştirdiğini düşünse de laik Arap milliyetçiliğinin Alman milliyetçiliğiyle

Sözü edilen isimlerin öncülüğünde gelişen Pan-Arabizm, 20. yüzyılın ilk yarısında Arap dünyasını etkisi altına almıştır. Burada Arap dünyası biçiminde tasvir edilen genellikle Kuzey Afrika'dan Batı Asya'ya, Atlantik'ten Umman Denizi'ne uzanan alandır. Bununla birlikte Pan-Arabizm coğrafi olduğu kadar kültürel olarak da bütünleştirici bir hedefe sahiptir. Pan-Arabizm, bu bağlamda genellikle Arapça konuşan ve etnik olarak kendilerini Arap topluluklarının bir parçası kabul edenleri bir araya getirmeye vurgu yapan özelliği üzerinden tarif edilmektedir. Pan-Arabizm, Frisch'e göre somut olarak Orta Doğu'da Arapça konuşanların Arap Liği'ni oluşturan 21 devletten ziyade tek bir ulus-devlet altında birleştirilmelerinin daha iyi olacağına dair inancı işaret etmektedir.²² Reiser ise Pan-Arabizm'i Arap halkının paylaştığı yakınlığı tanımlayan ve ona anlamlı bir ifade kazandırmaya çalışan fikir ve hareket olarak tanımlar. Bu ifadenin doğası ona göre egemen devletler arasındaki askerî, siyasi, kültürel ve ekonomik konulardaki, -İslam Birliği'nin de varoluş nedenlerinden biri olan- birleşik bir Arap ulusu için tek bir devletin kurulmasına uzanan işbirliklerinden oluşmaktadır.²³

Tek bir Arap ulusunun varlığını varsayan Pan-Arabizm ideolojisi, Arap devletleri arasındaki sınırların yapay, aldatıcı, gelişigüzel ve geçici olduğunu, tek Arap devletinin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasının gerektiği anlayışını kapsayan bir sistemdir.²⁴ Nihayetinde Birinci Dünya Savaşı öncesinden itibaren başlayan Araplar arasındaki birlik temelli hareketler, Pan-Arabizm ideolojisiyle iç içe geçmiştir. Arapların tek bir ulus çatısı altında birleştirilmesi amacının temel çerçevesini oluşturan bu ideoloji, Arap dünyasının özellikle paylaştıkları dil, kültür ve tarihten ötürü bir araya gelmeleri hedefindedir.

uyuştuğunu belirtir. Ayrıntılar için bkz. Adeed Dawisha, *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*, Princeton University Press, Princeton, Oxford, 2003, s. 49-74.

²¹ Al Husri'nin milliyetçilik anlayışının detayları hakkında bkz. L.M. Kenny, "Sā'ī' Al-Ḥuşrī's Views on Arab Nationalism", *Middle East Journal*, Vol. 17, No. 3 (Summer 1963), s. 231-256.

²² Hillel Frisch, "Pan-Arabism and Its Competitors: Islamic Radicals and The Nation State", *Critical Review*, Vol. 22, No. 1 (2010), s. 1.

²³ Stewart Reiser, "Pan-Arabism Revisited", *Middle East Journal*, Vol. 37, No. 2 (Spring 1983), s. 218.

²⁴ Faruk Bozgöz, "Arap Milliyetçiliği", *Doğu Batı*, Sayı 39 (Kasım-Aralık-Ocak 2006), s. 98.

2. Pan-Arabizm Pratiği Olarak Birleşik Arap Cumhuriyeti

a) Birleşik Arap Cumhuriyeti: Kuruluşu, Gelişimi ve Yapısı

Suriye ve Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti adı verilen ortak yapının kurulması her iki ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve askerî koşullar üzerinden biçimlenmiştir. Öncelikle Suriye’de İkinci Dünya Savaşı sonrası sivil ve askerî otoriteler arasında iktidar mücadeleleri işbirliğini esas alan bir birlik hareketi içerisinde yer almayı gerekli kılmaktadır.²⁵ Siyasal düzlemde bakıldığında 1946 yılında Fransızların Suriye’yi tamamen terk etmesiyle Şükrü el Kuvvetli iktidara gelmiş; ancak 1949 yılında Albay Hüsnü Zaim darbesiyle görevi sona ermişti. Zaim’in de iktidarı dört ay gibi bir süre sonra yeni bir darbeye sonlanırken Albay Edip Şişekli 1954 yılına kadar ülkeyi yönetti. 1958 yılına kadar geçen süreçteyse Suriye’de siyasal partiler arasındaki mücadele etkisini artırdı.

Suriye’de siyasal istikrarsızlığın etkili olduğu böyle bir atmosferde Arap milliyetçiliği, Paris’te eğitimlerini almış iki Suriyeli Rum Ortodoks Mişel Eflâk ile Sünni Müslüman Salah el-Bitâr’ın 1940’lı yıllarda Suriye’de başlattıkları Arap Dirilişi hareketince öne çıkarıldı.²⁶ Sonradan Baas adıyla siyasi partiye dönüşen bu hareket, 1947 yılında ilk parti kongresini yapacaktı. 1954’te Akram al-Hawrani’nin Suriye Arap Sosyalist Partisi ile birleşerek resmî adı “Arap Sosyalist Diriliş Partisi” olarak değişen Baas, Suriye siyasetinde mevzi kazanma uğraşını veriyordu. Özgürlük, birlik, milliyetçilik, anti-emperyalizm ve anti-Siyonizm ile sosyalizm gibi retorikler üzerinden temellenen bir ideolojik altyapıyla kurulan Baas’ın tüzüğünde “Arap dünyasını tek bir bağımsız devlet haline getirmek için mücadele” ifadesine yer veriyordu. Diğer partiler de “Arap birliği” söylemini halkın desteğini almak adına siyasi bir araç olarak kullanmışlarsa da Mısır ile birliğin kurulmasında en etkili aktör Baas Partisi’ydi.²⁷ Nihayetinde Arap ülkelerini özgürlüğüne kavuşturup sosyalist temelde yönetilen laik ve birleşik bir Arap devleti kurma amacını taşıyan Baas, Suriye’de etkili bir siyasi güç konumuna geldi.

Öte yandan, Mısır’ın içerisinde bulunduğu siyasi koşullar da Suriye’den çok da farksız değildi. 1952 yılında Mısır’da krallığı ortadan kaldıran Hür Subaylar darbesi sonrasında yaşanan iç çekişmeleri takiben Cemal Abdül Nasır devletin başına geldi. Nasır, Filistin sorununun Araplar

²⁵ Suriye’de bu süreçte siyasi istikrarsızlıklara yol açan ordu ve politika ilişkisi için bkz. William L. Cleveland and Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, 4th Edition, Westview Press, 2009, s. 324-325.

²⁶ Baas’ın Suriye’de partileşmeye giden süreçte yaşananlar hakkında bkz. Gordon H. Torrey, “The Ba’ath Ideology and Practice”, *Middle East Journal*, Vol. 23. No. 4 (Autumn 1969), s. 445-446.

²⁷ James Jankowski, *Nasser’s Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*, Lynn Rienner Publishers, London, 2002, s. 104.

lehine çözülmesi, İsrail'in bölgeden çıkarılmasının yanında Arap birliğinin sağlanması hedeflerini içeren bir siyasi programa sahipti. Nasır'ın Soğuk Savaş kutuplaşmaları karşısında oluşturulan Bağlantısızlar Hareketi'ndeki rolü ile Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonrası ortaya çıkan uluslararası kriz sırasında Batı'ya karşı gösterdiği tutum, Arap dünyasında güçlü bir figür olarak yükselmesini sağladı. Marksizm ile mesafeli duran Nasır, Arapların kendine has özellikleri üzerinden farklı bir sosyalizm ile Arap birliğini odağına yerleştiren bir Arap milliyetçiliğini savunuyordu. Nitekim Nasır'ın Mısır'ı Arapçılığın merkezi haline getirme gibi bir hedefi yanında kazanmış olduğu popülerliği, Mısır'ın pan-Arap hareketinin ön saflarına geçmesini sağladı.²⁸

Suriye'yi Mısır'a yakınlaştıran ise Nasır'ın Arap birliği düşüncesine olan bağlılığı ile Suriyeli seçkinlerinin bu birliğin Nasır liderliğinde gerçekleşebilme olanağının bulunmasıyla ilgiliydi. Ekonomisi iyi gitmeyen, bölgede İsrail, Türkiye ve Irak ile de arası açık olan Suriye için Nasır'ın Batı yanlısı Irak'ın etkisini baskılaması da olumluydu.²⁹ Palmer, bu kapsamda Suriye seçkinlerini birleşme yönünde istekli olmalarının arka planında altı faktör bulunduğunu dile getirmektedir. Bunlardan birincisi ordu ve siyasi seçkinlerin komünistlerin baskısını hissetmeleridir. İkincisi, her ikisi de Suriye sağından büyük ölçüde baskı görmektedir. Üçüncüsü, özellikle orduda olmak üzere Suriye içindeki iktidarın dağılımı, herhangi bir grup tarafından olumlu bir eylem gerçekleştiremeyen bir çıkmaza yol açmıştır. Dördüncüsü, Suriye'deki kitleler Nasır ile birliğe kayda değer destek vermekteydiler. Beşincisi, aktörlerin çoğu duygusal olarak milliyetçi hedeflerle özdeşleşmişti. Altıncısı, Suriye seçkinler tarafında güçlü bir iyimserlik duygusu mevcuttu.³⁰ Kısacası, Suriye'de Mısır ile birlikte Pan-Arabizmin hayata geçirilmesine başarılı olma şansının yüksek olduğu, diğer Arap ülkelerinin de oluşturulacak birlikteliğe katılabileceği düşüncesi hâkimdi.

Sözü edilen algılamaların da etkisiyle Mısır ve Suriye'yi kapsayan ortak bir Arap devletinin kurulması fikri, ilk olarak Suriyeli Arap milliyetçileri ile Nasır taraftarlarınca gelen teklif üzerine gündeme geldi. Bu doğrultuda 11 Ocak 1958'de Suriye Dışişleri Bakanı Bitâr ile ordunun Nasır yanlısı mensupları Kahire'ye bu konuyu görüşmek üzere gitti. Yapılan görüşmede Nasır, ancak belli koşullarda birleşme önerisini kabul edeceğini Suriye heyetine ilettili. Nasır'ın koşulları birleşme için bir halk oylaması

²⁸ Cleveland and Bunton, a.g.e., s. 313.

²⁹ 1956 ve 1957 yılları arasında Suriye stratejik ve ekonomik açıdan oldukça yaşadığı negatif etkiler yanında Arap birliği açısından pozitif bir motivasyon doğuracak koşullar söz konusudur. Detaylar için bkz. Nevill Barbour, "Impressions of the United Arab Republic", International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 36, No. 1 (January 1960), s. 21-22.

³⁰ Monte Palmer, "The United Arab Republic: An Assessment of its Failure", Middle East Journal, Vol. 20, No.1 (Winter 1966), s. 51.

yapılması, siyasi partilerin feshedilmesi ve ordunun siyasetten çekilmesi idi.³¹ Bu koşullar Suriyelilerin kendi aralarında yaptıkları istişareler sonrası kabul edildi. Esasında birleşmenin hemen sağlanması konusunda nispeten tereddütte bulunmasına karşın Nasır, Arap birliği için oluşan manevi baskı yanında Suriye'nin içinde bulunduğu siyasi koşulları da göz önüne alarak teklifi onaylamıştı.³² Anlaşma sağlandıktan sonra 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye arasında BAC'ın kurulduğu Kahire ve Şam'da duyuruldu. Bu kararın 5 Şubat'ta yasama organlarınca kabulü sonrasında 21 Şubat'ta eşzamanlı olarak yapılan referandumlarla iki ülke halkı birliği onayladı. Ordular Mısır komutası altında birleşirken, Nasır'ın Cumhurbaşkanı olduğu, Kahire'nin de başkent olarak seçildiği bu yeni oluşuma, federal bir temelde 8 Mart 1958'de Yemen de sonradan katıldı. Ardından birliğin işleyişinin ana çerçevesini oluşturan 73 maddelik geçici bir anayasa 5 Mart 1958'de kabul edildi.³³

Geçici anayasada ilk olarak *“katılmıçılar, Mısır ve Suriye’yi Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak adlandırılmak üzere tek bir devlet haline getirme zorunluluğuna dair bir anlaşma, tam inanç ve köklü güvenlerini beyan ediyorlar.”* ifadesine yer verdiler. Anayasanın *“Birleşik Arap Devleti”* başlıklı ilk kısmında devletin demokratik, bağımsız, egemen bir cumhuriyet olduğu ile halkının Arap ulusunun bir parçası olduğu belirtiliyordu. Anayasanın 58. maddesindeyse *“Birleşik Arap Cumhuriyeti, Mısır ve Suriye olmak üzere iki bölgeden oluştuğu, her birinde, Cumhurbaşkanlığı tarafından atanan bir yürütme meclisi olacağı, bunların da genel politikanın uygulanmasına ilişkin konuları inceleme yetkisine sahip olacağı.”* dile getirilmekteydi.³⁴

Kendine has bayrağı, para birimi ve milli marşı olan BAC yönetiminde ilerleyen süreçte Nasır'ın merkezîleştirici politikaları, Suriyelileri yönetimden tasfiye etmesi iki taraf arasında rahatsızlıkların artmasına neden oldu. Birliği dağılma sürecinin kıyısına getiren olay ise 16 Ağustos 1961'de Nasır'ın BAC'ın iki bölge yürütme organını hem yasamadan hem de hükümet teftişinden sorumlu olan tek bir merkeze bağlanmasıydı.³⁵ 28 Eylül 1961 yılında Şam'daki bir grup Suriye ordusu subayının yaptığı darbe sonrası Suriye BAC'dan çekildiğini açıkladı. Ardından Yemen de BAC'ı terk etti. Bunun üzerine Nasır, Mısır'ın BAC olarak anılmaya devam edeceğini ilan etti. Nihayetinde Suriye ve Yemen'in

³¹ Palmer, a.g.m., s. 53.

³² Birleşmeye giden süreçte yapılan müzakerelerin detayları için bkz. Jankowski, a.g.e., s. 106-107.

³³ BAC geçici anayasası için bkz. http://www.worldstatesmen.org/UAR_const1958.pdf, (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2018.)

³⁴ Söz konusu maddeler için bkz. Eugene Cotran, “Some Legal Aspects of the Formation of the United Arab Republic and the Arab States”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 8, No. 2 (April 1959), s. 347.

³⁵ Jankowski, a.g.e., s. 163.

ayrılması sonrası sadece Mısır'dan oluşan, 2 Eylül 1971'e kadar adını korumaya devam edecek BAC, başarısız bir birleşme girişimi olarak kaldı.

b) Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Başarısız Olma Nedenleri

Suriye ve Mısır arasında Pan-Arabizm temelinde gündeme gelmiş en ileri adımlardan biri olan BAC'ın dağılmasına yol açan nedenlerin başında birliğin idaresinin eşitsiz biçimde yapılandırılmış olması gelmektedir. Bir kere, cumhurbaşkanlığı üstlenen Nasır'ın BAC yönetimindeki tekelci tutumu otoriter bir anlayışın hâkim olmasına yol açmıştır. İkinci olarak, BAC yönetiminde önemli pozisyonlara Mısırlıların getirilip güçlü yetkilerle donatılması, Suriyeli yöneticilerin BAC içerisinde geri planda kaldıklarını düşünmelerine yol açmıştır.³⁶ Bunun yanında bazı Baas üyeleri arasında Mısır hükümeti aleyhine gizli faaliyetler de yürütülmeye başlanmıştır.³⁷ Dolayısıyla Nasır'ın mutlak söz sahibi olduğu birliğin idari yapısındaki bu eşitsizlikler, ortak karar alınabilecek bir yapının en başından itibaren kurulamadığını göstermektedir. Başlangıçta işbirliği temeline kurulan ilişki kısa ömürlü BAC sürecinde Baas ve Nasır rekabetine dönüşmüştür.

BAC'ın kapsadığı alanda ekonominin ortaklaştırılmaması ile kalkınmanın sağlanamaması birliği dağılmaya götüren diğer bir nedendir.³⁸ Nasır'ın yürüttüğü toprak ve bankacılık alanında yapılan millileştirme reformlarının Suriye'nin ekonomik yapısına uygun olmaması da bunlara eklenebilir. Kırsal kesimdeki ailelerin gücünü kırmak üzere yapılması planlanan toprak reformu ile Suriyeli eski siyasetçilerin Mısır'ın banka millileştirme hareketi içine Suriye'yi de katma kararları Suriye'de BAC'a muhalif protestoların ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁹ Bununla birlikte Mısır'ın özel sektöre getirdiği kısıtlamalarla ticari fırsatların önemli oranda azalması, Suriye ekonomisini ciddi anlamda baskılamıştır.⁴⁰ Böylece Mısır, BAC kurulduktan kısa bir süre sonra Suriye ekonomisini etkisi altına alırken

³⁶ Palmer, a.g.m., s. 55.

³⁷ Bu kapsamda örneğin Nasır'ın politikalarını eleştiren Hafız Esad, Kahire'de görev yaptığı yıllarda Baas üyeleriyle gizlice bir araya gelerek faaliyetlerini sürdürmüş ve Mısır hükümeti için bir soruna dönüşmüştür. Tayyar Arı, Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Cilt I, 5. Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2012, s. 144.

³⁸ Arap birliğinin sağlanması konusunda ihtiyaç duyulan ekonomik bütünleşmenin sağlanamamasının bir eksiklik olduğunu dile getiren bir argüman için bkz. Abbas Alnasrawi, "Economic Integration: A Missing Dimension of Arab Nationalism", Arab Studies Quarterly, Vol.11, No. 2/3 (Spring/Summer 1989), s. 287-302.

³⁹ Roger Owen ve Şevket Pamuk, 20. Yüzyılda Orta Doğu Ekonomileri Tarihi, Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 204-205.

⁴⁰ Jankowski, a.g.e., s. 162. Dünya Bankası'nın bir raporunda da ortaya koyulduğu üzere Suriye'deki servetin azalmasının nedeni özel sektördeki kısıtlamalardır. Barry Rubin (Ed.), The Middle East: A Guide to Politics, Economics, Society and Culture, M.E. Sharpe, New York, 2012, s. 174.

“sömürü” BAC’tan çekilmeyle neticelenecek biçimde Suriye toplumu nezdinde açığa çıkmıştır.⁴¹

BAC’ın Pan-Arabizm üzerinden her iki ülkenin vatandaşlarını etkileme konusunda da bütünleştirici bir anlayış geliştirememesi dağılmaya yol açan bir nedendir. BAC düzenlemeleri toplumsal yaşama etki etmesiyle Suriye tarafından halkın desteği süreç ilerledikçe kaybolacaktır. Nasır’ın uyguladığı baskıcı iç güvenlik politikaları Suriyelileri kısıtlarken bazı Suriyelilerin ülkeyi terk etmelerine de sebep olmuştur.⁴² Suriye azınlıkları da BAC yönetiminden memnun değildirler. Bu bağlamda azınlıkların Pan-Arabizm konusunda korkularından birinin BAC ile geliştiğini belirten bir görüşe göre BAC’ın azınlıklar için bir “bataklik” haline geldiği bile iddia edilmektedir.⁴³ Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde BAC, Mısır ve Suriye vatandaşlarının ulusal kimliklerinin daha kapsayıcı ve bütüncül bir pan-Arap kimliğine yönlendirme konusunda başarılı bir politika geliştirememiştir. Sonuçta da BAC ile Pan-Arabizm’in gereklerine uygun olarak sunulması beklenen üst Arap kimliği ulusal kimliklerin yerine geçememiş, ulusal kimlikler önemini korumaya devam etmiştir.⁴⁴

BAC’ın dağılmasının bir başka nedeni de bu oluşuma diğer Arap devletlerinin desteğinin alınamaması ve bölge dışındaki diğer devletlerin birlikteliği kendi çıkarları açısından uygun bulmamasıdır. Bazı bölge ülkeleri birliğe destek vermediği gibi karşıt oluşumları da desteklemişlerdir. Üstelik Nasır, birliğin dağılmasının nedeni olarak, BAC’ı kendi iç güvenlikleri için tehlike olarak gören ve kurulmasına karşı çıkan Ürdün ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin gösterdiği tepkiden kaynaklandığını iddia etmiştir.⁴⁵ Kasım 1958’de General Abdülkerim Kasım’ın Irak’ta yaptığı darbeden sonra kendisine karşıt güçlü bir muhalefet yürüten Nasır yanlılarını ve Arap milliyetçilerini sindirme arayışlarına girdiğinden Irak bu oluşuma katılmamıştır. Diğer yandan BAC ile oluşan güç birliğinin kendilerine karşı bir tehdit olduğunu düşünen Suudi Arabistan birliği zayıflatmak için Suriyeli siyasetçileri etkilemeye çalışmıştır.⁴⁶ 11 Mart 1958 tarihinde BAC’ı tanıdığını ilan etmesine karşın Türkiye ise Suriye’nin

⁴¹ Peter Johnson, “Egypt Under Nasser”, Middle East Research and Information Project Reports, No. 10 (July 1972), s. 6.

⁴² Palmer, a.g.m., s. 64.

⁴³ Daniel Pipes, Greater Syria, The History of an Ambition, Oxford University Press, New York, Oxford, 1990, s. 155.

⁴⁴ İnsanların kendilerini Arap hissettikleri için örneğin Mısırlı ve Lübnanlı kimliklerinden pan-Arap devleti lehine vazgeçmek istemediklerini dile getiren Gelvin’e göre insanların yaşadıkları yerle özdeşleşmeleri nedeniyle 1950’lerde pan-Arap milliyetçiliğinin dağıldığını vurgular. James L. Gelvin, The Arab Uprisings: What Everyone Needs to Know, 2nd Edition, Oxford University Press, Oxford, 2015, s. 3-4.

⁴⁵ David M. Witty, “A Regular Army in Counterinsurgency Operations: Egypt in North Yemen, 1962-1967”, The Journal of Military History, Vol. 65, No.2 (April 2001), s. 405.

⁴⁶ Buna Suudi Arabistan’ın, birlik öncesi Suriye İçişleri Bakanı Abdulhamid Sarraj’a, Suriye ordusu tarafından Şam’da BAC karşıtı bir rejim kurulması halinde teklif ettiği rüşvet örnek verilebilir. Jankowski, a.g.e., s. 139.

Sovyetlere bağlanmasından ziyade bir Arap devletiyle birleşmesini daha uygun bulmasına karşın Irak ve Ürdün arasında Nasır'ı dengelemek üzere kurulması planlanan federasyona destek vermiştir.⁴⁷

Son olarak BAC, bölgedeki aktörlerin birliğe yönelik politikalarından etkilendiği kadar uluslararası politikadaki bloklararası rekabetten de etkilenmiştir. Arap devletlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'ya karşı elde ettikleri siyasal ve ekonomik bağımsızlığı korumaya Mısır'ın önderlik etme çabaları sürerken Batı ile işbirliği içerisinde bulunan Arap devletleri de bulunmaktadır. İşbirlikçi Arap rejimleri özellikle ABD'nin BAC'a karşı önlem alması gerektiğini düşünürken İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle oluşan boşluk emperyalizm karşıtı söylemleri destekleyen Sovyetler tarafından büyük ölçüde doldurulmaya çalışılmaktadır. Komünistlerinde etkinliğinin arttığı Suriye ile askerî ilişkilerini artıran Sovyetler ile buna karşılık Eisenhower Doktrini'ni ilan eden ABD arasında Soğuk Savaş'ın periferideki bir mücadele sahası açtıkları görülmektedir.⁴⁸

Sonuç

Ulusun üyelerinin daha geniş ve tümleşik bir alanda ortak bir çatı altında bir araya getirilmesi anlayışının uzantısı olarak gelişen pan-milliyetçi ideolojilerin bir siyasi harekete dönüşerek amacını gerçekleştirme tarihsel örneklerin de işaret ettiği gibi oldukça zordur. Pan-milliyetçi ideolojilerin bir siyasi harekete dönüşebilmesi için hem içsel bütünlüğünü sağlayarak siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulları uyumlulaştırması hem de uluslararası topluluğun izin verdiği ölçüde meşruluğunu elde etmesi gerekmektedir. Ancak iç bütünlüğü sağlayabilmek çıkar çatışmaları ve rekabetler nedeniyle sekteye uğrarken, dışta da sınır değişikliklerine yönelik uluslararası sistemde bulunan aktörlerin toprak bütünlüğü, ulusal egemenlik kaygıları değişimin kolayca gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Nihayetinde sözü edilen koşulları sağlamayan pan-milliyetçi hareketlerin ulusun üyelerini tek bir çatı altında toplayabilme olasılığı zayıftır.

Arapların tek bir devlet çatısı altında birleşmelerini hedefleyen bir ideolojik nitelik ihtiva eden Pan-Arabizm ideolojisi de pan-milliyetçiliğin sözünü ettiği bu özelliklerinden muaf olmadığını görmekteyiz. Kökleri daha geriye gitmekle birlikte 1950 ve 1960 yılları arasındaki süreçte oldukça etkili olan Pan-Arabizm, Suriye'deki Baas Partisi ile Mısır lideri

⁴⁷ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 631.

⁴⁸ Özellikle BAC'ın kurulma sürecinde ABD'nin Sovyetlerin bölgedeki etkinliği karşısında izlediği politikanın detayları için bkz. Haluk Gerger, ABD, Ortadoğu ve Türkiye, 4. Baskı, Ceylan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 211-216.

Nasır'ın öncülük ettiği birleşmeyle zirveye ulaşmıştır. BAC adı verilen yapı altında somutlaşan bu birleşmenin tüm Arapları kapsayamadan dağılmasıyla Pan-Arabizm ideolojisi de gerilemeye başlayacaktır. O zamana değin Orta Doğu'da Pan-Arabizm hedefini gerçekleştirebilme potansiyeline sahip en ciddi ve somut girişim olan BAC'ın eşitsizlikler üzerine kurgulanmış olması, Nasır'ın birliği tekeline alan ve Suriyelileri kısıtlayıp yönetimden dışlayan otoriter tutumu, diğer Arap ülkelerinin bu oluşuma katılamaması gibi içsel nedenlerle amacını gerçekleştirememiştir. Gerçek anlamda ekonomik kalkınma ve bağımsızlığı sağlama bakımından da beklentilerin gerisinde kalıp dönemin uluslararası politikada yaşanan kutuplaşmalarından da etkilenen BAC, bütün Arapları etkileyecek düzeyde bir strateji geliştiremediğinden dağılmıştır. Sonuç itibariyle BAC deneyimi göstermektedir ki, uluslararası politikadaki reel-politik dengeler ile Arapların kendi aralarındaki çıkar çatışmaları ve rekabetleri aşamamaları bir araya gelmelerinin önündeki en büyük engeldir.

Kaynaklar

- ADAMS, I., (2001). *Political Ideology Today*, 2nd Edition, Manchester University Press, Manchester, New York.
- ALNASRAWI, A., (1989). “*Economic Integration: A Missing Dimension of Arab Nationalism*”, Arab Studies Quarterly, Vol. 11, No. 2/3, s. 287-302.
- ARI, T., (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Cilt I, 5. Baskı, MKM Yayınları, Bursa.
- BARBOUR, N., (1960). “*Impressions of the United Arab Republic*”, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 36, No. 1, s. 21-34.
- BOZGOZ, F., (2006). “*Arap Milliyetçiliği*”, Doğu Batı, Sayı 39, s. 97-112.
- BOZTEMUR, R., (2006). “*Irak Milliyetçiliği, Toplumsal Bütünleşmede Ordunun Rolü ve Devletin Meşruluk Temelleri*”, Doğu Batı, Sayı 39, s. 59-81.
- CLEVELAND, W. L.,-BUNTON, M., (2009). *A History of the Modern Middle East*, 4th Edition, Westview Press.
- COTRAN, E., (1959). “*Some Legal Aspects of the Formation of the United Arab Republic and the Arab States*”, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 8, No. 2, s. 346-390.
- DAWN, C. E., (1988). “*The Formation of Pan-Arab Ideology in the Interwar Years*”, International Journal of Middle East Studies, Vol. 20, No.1, s. 67-91.
- DAWISHA, A., (2003). *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*, Princeton University Press, Princeton, Oxford.
- ERDENİR, F.H. B., (2010). *Avrupa Kimliği, Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikâyesi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ESPIRITU, Y. L., (1992). *Asian American Panethnicity: Brindging Institutions and Identities*, Temple University Press, Philadelphia.

- FIRAT, M.,-KÜRKCÜOĞLU, Ö., (2009), “*Arap Devletleriyle İlişkiler*”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 615-635.
- FRISCH, H., (2010). “*Pan-Arabism and Its Competitors: Islamic Radicals and The Nation State*”, *Critical Review*, Vol. 22, No. 1, s. 1-17.
- GELVIN, J. L., (2015). *The Arab Uprisings: What Everyone Needs to Know*, 2nd Edition, Oxford University Press, Oxford.
- GERGER, H., (2007). *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, 4. Baskı, Ceylan Yayınları, İstanbul.
- HERACLIDES, A., (1990). “*Secessionist Minorities and External Involvement*”, *International Organization*, Vol. 44, No. 3, s. 341–378.
- HEYWOOD, A., (2013). *Politics*, 4th Edition, Palgrave Macmillan, New York.
- JANKOWSKI, J., (2002). *Nasser’s Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*, Lynn Rienner Publishers, London.
- KENNY, L. M., (1963). “*Sāṭi’ Al-Ḥuṣrī’s Views on Arab Nationalism*”, *Middle East Journal*, Vol. 17, No. 3, s. 231-256.
- KERESTECİOĞLU, İ. Ö., (2010). “*Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frenkaştayn’ın Canavarına*”, H. Birsen Örs (Der.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, 4. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 309–350.
- KOHN, H., (1965). *Nationalism, It is Meaning and History*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar, Florida.
- KARAOSMANOĞLU, A. L., (2003). “*Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar ve Demokrasi*”, *Doğu Batı*, Sayı 24, s. 147–161.
- KURUBAŞ, E., (2007) “*Pan-Kürdist Hayaller ve Gerçekler*”, *Stratejik Analiz*, C 8, s. 69-75.

- LANDAU, J. M., (1995). “*Ethnonationalism and Pan-nationalism in Turkey and the Ex-Soviet Republics*”, A European Journal of International Migration and Ethnic Relations, Vol. 28, No. 2, s. 67-84.
- JANKOWSKI, J., (2002). *Nasser’s Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*, Lynn Rienner Publishers, London.
- JOHNSON, P., (1972). “*Egypt Under Nasser*”, Middle East Research and Information Project Report, No. 10, s. 3-14.
- ORAN, B., (1993). “*Milliyetçilik Nedir, Ne Değildir, Nasıl İncelenir?*”, Birikim Dergisi, Sayı 45-46, s. 43–48.
- OWEN, R., -PAMUK, Ş., (2002). *20. Yüzyılda Orta Doğu Ekonomileri Tarihi*, Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZKIRIMLI, U., (2013). “*Türk Milliyetçiliğinin ‘Etnisiteyle’ İmtihanı: Bir Utangaç Aşk Hikâyesi*”, E. Fuat Keyman (Der.), *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 79–95.
- PALMER, M., (1966). “*The United Arab Republic: An Assessment of its Failure*”, Middle East Journal, Vol. 20, No.1, s. 50-67.
- PIPES, D., (1990). *Greater Syria, The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York, Oxford.
- REISER, S., (1983). “*Pan-Arabism Revisited*”, Middle East Journal, V 37, N. 2, s. 218-233.
- RUBIN, B. (Ed.), (2012). *The Middle East: A Guide to Politics, Economics, Society and Culture*, M.E. Sharpe, New York.
- SMITH, A. D., (2007). *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SYNDER, L. L., (1984). *Macro-Nationalisms: A History of the Pan-Movements*, Greenwood Press, Westport.
- TORREY, G. H., (1969), “*The Ba’ath Ideology and Practice*”, Middle East Journal, V 23. N 4, s. 445-470.

UZUN, T., (2003). “*Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme*”, Doğu Batı, S 23, s. 131–154.

WITTY, D. M., (2001). “*A Regular Army in Counterinsurgency Operations: Egypt in North Yemen, 1962-1967*”, The Journal of Military History, Vol. 65, No. 2, s. 401-439.